

з природного матеріалу та ін. сприяло не тільки більш свідомому і міцному засвоєнню екологічних уявлень, а й зміцненню дитячо-батьківських відносин.

Висновки. Таким чином, напрями процесу формування активної екологічної позиції підлітків з інтелектуальними порушеннями в умовах спеціального закладу освіти передбачають використання наочних, словесних і практичних методів. Практична діяльність по створенню та підтриманню необхідних умов для життя сприяє підвищенню активності і самостійності підлітків з інтелектуальними порушеннями, вихованню правильного і гуманного ставлення до природи через взаємодію з рослинами і тваринами, допомагає їм практично закріпити засвоєні екологічні знання і уявлення.

Перспектива дослідження. Перспективу подальшого дослідження вбачаємо в удосконаленні роботи по формуванню активної екологічної позиції дітей з інтелектуальними порушеннями різних вікових груп.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вербицький В. В. Програми для творчих об'єднань позашкільних загальноосвітніх навчальних закладів : еколого-натуралістичний напрям. К. : Богдана, 2004. 352 с.
2. Липа В. А. Основы коррекционной педагогики : учеб. пособ. Донецк : Лебідь, 2002. 327 с.
3. Тарасенко Г. С. Дивосвіт: технологія естетико-екологічного виховання. 2-ге вид. із змінами. К. : Рута, 2000. 208 с.

Олефіренко Тетяна Василівна

вчитель української мови та літератури,
вчитель-дефектолог, спеціаліст вищої категорії,
старший вчитель КЗ «Новопразька спеціальна школа
Кіровоградської обласної ради»

РОЗВИТОК ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРНОГО ЧИТАННЯ

У статті проаналізовано особливості розвитку зв'язного мовлення у дітей із порушеннями інтелекту на уроках української мови та літературного читання. Окреслено семантику поняття «зв'язне мовлення» та його характерні особливості для учнів із порушеннями інтелектуального розвитку. Визначено роль уроків української мови та літературного читання у розвитку зв'язного мовлення у дітей із порушеннями інтелекту. Актуалізовано увагу на значенні педагога у розвитку зв'язного мовлення у дітей із порушеннями інтелекту на уроках української мови та літературного читання.

Ключові слова: розвиток, зв'язне мовлення, діти з порушеннями інтелекту, урок, комунікація.

Olefirenko Tetyana Vasylivna

ukrainian language teacher and literature,
teacher-defectologist, specialist of the highest category,
senior teacher of KZ «Novoprazka special school
of Kirovograd regional council»

DEVELOPMENT OF CONNECTED SPEECH IN CHILDREN WITH INTELLIGENT DISORDERS IN UKRAINIAN LANGUAGE LESSONS AND LITERARY READING

The article analyzes the peculiarities of the development of connected broadcasting in children with violations of intelligence in Ukrainian language lessons and literary reading. The semantics of the concept of «bonding broadcast» and its characteristic features for students with intellectual development disorders are outlined. The role of Ukrainian language lessons and literary reading in the development of connected broadcasting in children with intelligence violations are determined. Attounced attention to the sense of the teacher in the development of connected broadcasting in children with violations of intelligence in Ukrainian language and literary lessons.

Key words: development, concurrency, children with violations of intelligence, lesson, communication.

Постановка проблеми: До проблеми розвитку зв'язного мовлення учнів з порушеннями інтелектуального розвитку сьогодні привертається чимало уваги. Адже розвиток зв'язного мовлення дітей з порушеннями інтелекту в межах спеціального закладу загальної середньої освіти відбувається не лише на предметних уроках, зокрема української мови та літературного читання, а також і під час вивчення інших дисциплін.

На основі дослідження Н. Бондар «Проблема розвитку зв'язного мовлення розумово відсталих учнів у спеціальній літературі» констатуємо, що в поняття «зв'язне мовлення» дослідники вкладають подвійну семантику. З одного боку «зв'язне мовлення» репрезентують, як процес, діяльність того, хто говорить або пише – довготривалий, логічний, зв'язний виклад системи думок, знань однією особою; з іншого – це продукт (результат) цієї діяльності – висловлювання, яке характеризується наявністю певного внутрішнього (сміслового), зовнішнього (мовного) та конструктивного (структурного) зв'язку окремих його частин [1].

Актуальність: Погоджуючись з думкою О. Карпенко презентованої у праці «Формування мовленнєвої комунікації молодших школярів спеціальної школи-інтернату на уроках розвитку зв'язного мовлення», зазначаємо, що характерним для дітей з порушеннями інтелекту є дефіцит універсальних комунікативних умінь (слухати співбесідника, реагувати на його питання, починати, підтримувати і завершувати розмову, виражати свою точку зору,

отримувати потрібну інформацію при читанні і слуханні, використовувати цю інформацію у власних висловах, спілкуванні) [3].

Вивчення проблеми розвитку зв'язного мовлення учнів з порушеннями інтелектуального розвитку знайшло втілення у наукових пошуках плеяди як вітчизняних, так і українських дослідників, серед яких імена А. Аксьонової, В. Воронкової, В. Петрової, І. Синиці, Л. Варзацької, Н. Кравець, С. Геращенко, Т. Ульянової та ін. Відповідно до окреслених досліджень, зазначене вище питання ще й досі залишається актуальним як в теоретичному, так і в практичному плані.

Мета статті – проаналізувати особливості розвитку зв'язного мовлення у дітей із порушеннями інтелекту на уроках української мови та літературного читання.

Виклад основного матеріалу. Уроки української мови та літературного читання відіграють першочергову роль у розвитку зв'язного мовлення дітей з порушеннями інтелекту. Учитель-дефектолог має взяти для себе за озброєння той факт, що мовленнєві порушення часто стають непрохідним бар'єром щодо повноцінного спілкування учнів з порушеннями інтелектуального розвитку з оточуючими однолітками, у більшості випадків, спричиняють загострення або появу замкнутості, відчуженості, невпевненості у власних силах, комунікативної боязні або страху тощо [4].

Зазначені вище дослідники проблеми формування мовлення у дітей зазначеної нозології відстоюють думку про те, що повнота розуміння тексту формується шляхом кропіткої роботи над змістом прослуханого твору. Найкраще цю роботу проводити у вигляді бесіди (у формі запитання – відповідь), роботи над предметними і сюжетними малюнками тощо.

Така робота з розвитку мовлення навчає учнів з порушеннями інтелектуального розвитку не лише краще сприймати чуже мовлення, але й зі значними успіхами розвиває їх зв'язне мовлення, здатність відтворювати власні думки та переживання. У цьому руслі на допомогу вчителю стануть усталені мовленнєві штампи та зразки, які дитина з порушеннями інтелекту відтворює на основі опрацьованого раніше дидактичного матеріалу (запитань – відповідей у ході бесіди, роботи над предметними і сюжетними малюнками).

На уроках української мови та літературного читання вчитель-дефектолог має значну увагу приділяти розвитку зв'язного мовлення учнів, тим самим формуючи у них навички чуття мови, розуміння тексту через його обдумане

прочитання, виразного читання, а далі – обговорення, з'ясування смислово-логічних зв'язків, встановлення ідеї та основної думки, використання здобутого лексичного матеріалу у майбутньому мовленнєвому досвіді [4].

Спочатку на уроках української мови та літературного читання учні з порушеннями інтелектуального розвитку починають працювати над умінням складати літери у склади, далі розрізняти наголошені та ненаголошені склади, надалі формувати склади у лексеми, а кожну лексему у речення. А вже потім розпочинають роботу над умінням інтонувати різні за метою висловлювання речення, розрізняти силу голосу на початку й вкінці кожного речення, розвивають уміння володіти темпом мовлення у певній конкретній мовленнєвій ситуації.

Протягом усього навчального року на уроках української мови та літературного читання вчитель-дефектолог має формувати учнів з порушеннями інтелектуального розвитку як загальнонавчальні, так і спеціальні уміння. У ході організації роботи над текстом художнього твору вміння аналізувати, синтезувати, зіставляти та роботи висновки є основними. Адже без розвитку цих умінь дитина з порушеннями інтелекту не зможе надалі сприймати, запам'ятовувати та усвідомлювати навчальний матеріал, без обмежень володіти ним та застосовувати отримані знання, не матиме здатності вільно володіти рідним словом у кожній мовленнєвій ситуації, завчасно спланованої вчителем чи зовсім не прогнозованої заздалегідь [2].

Спеціальні вміння, що формуються на уроках української мови та літературного читання, є мовними та комунікативними. Завдання вчителя-дефектолога сприяти розвитку у дитини з порушеннями інтелекту здатності сприймати фонему, букви та слова, надалі групувати їх за певними, властивими цьому типу, ознаками. Після формування їх сприймання, слід розпочинати роботу над їх структурою, розбирати їх на складові частини, вивчати та розпізнавати як фонему, букви, так і слова у структурі певного тексту. Вільно володіти навчальним матеріалом, під керівництвом педагога прагнути висловлювати свою думку повно, конкретно спрямовувати мовлення у певній мовленнєвій ситуації – ці завдання має ставити перед учнями і брати до свого виконання вчитель-дефектолог.

Комунікативні вміння допомагають учневі з порушеннями інтелекту не лише правильно сприймати, відтворювати певну інформацію, але й легко створювати власні висловлювання. Учитель-дефектолог має дбати про те, щоб

розвивати ці комунікативні здібності кожної дитини з порушеннями інтелекту. Для цього слід формувати не лише вміння розуміти значення фонем, лексем, речень, але й вміння ними користуватися. Правильно вимовляти фонем, складати їх у лексеми, правильно наголошувати слова, складати зі слів словосполучення, надалі формувати правильні речення [4].

Звичайно, вагомим значенням у формуванні висловлювання має ситуативність мовлення. Саме ситуативність визначає мотивацію мовлення, те з якою метою учні починають висловлювати власні думки, у цьому випадку стимулюється цікавість в учнів, бажання про щось розмовляти. Формування в учнів спеціального закладу загальної середньої освіти мотивації до мовлення розвиває у них здатність або ж монологічно, або ж діалогічно висловлювати власні думки.

Монологічність мовлення учнів із порушеннями інтелектуального розвитку досягається через формування у них здатності повно висловлювати власні думки, при цьому будувати відповідь неоднофразову, а повноцінну, з певним вмістом необхідної інформації, через яку передаються мотиви, бажання, суть монологу конкретного учня. Щодо діалогічного мовлення, то воно формується під час розмови декількох осіб, двох або більше учнів освітнього закладу, відповіді на запитання вчителя під час уроку. У цьому вагомим значенням набувають мовленнєві ситуації, головними героями яких виступають учні [5].

На уроках читання, розвиваючи мовлення учнів, учитель тим самим вводить їх у різноманітні мовленнєві ситуації. Досить цікаві у плані розвитку зв'язного мовлення дітей з порушеннями інтелекту непередбачені мовленнєві ситуації. Їх ніхто не планує, вони виникають спонтанно, в ході роботи над художнім твором, коли, використовуючи власний досвід, учні поступово відчують себе в ролі головних персонажів, переносять свій життєвий досвід на героїв художнього тексту.

Мовленнєва активність учнів із порушеннями інтелектуального розвитку на сьогодні вкрай незадовільна. Їх мовлення досить скуте вираження, тому основне завдання, що стоїть перед учителем-дефектологом, поступово розвинути його. Недостатність бажання вільно висловлювати власні думки, на думку більшості науковців, пов'язане з недорозвитком вольової сфери дитини.

Відомий психолог В. Петрова наголошує, що на слабкість мовленнєвих процесів учнів з інтелектуальними порушеннями вагомим значенням має

недорозвиток її вольової сфери. Це негативно впливає на формування мотивів мовлення, виникнення бажання до спілкування, основних прагнень, що підвищують мотивацію учнів до мовленнєвих висловлювань [6].

У цьому випадку на допомогу у розвитку мотиваційної здатності до спілкування у дітей з особливими потребами має прийти вчитель-дефектолог, що використає різноманітні допоміжні прийоми та способи, що розкриють мовленнєві здібності кожної дитини. У цьому випадку доречно використати і різноманітні наочні посібники, і метод бесіди у формі запитання – відповідь, і дидактичні ігри, а також виховні заходи на конкретну тематику, що цікава у певній віковій групі дітей з особливими освітніми потребами [2].

Якщо брати до уваги різноманітні методи роботи з учнями спеціального закладу загальної середньої освіти, то найкраще для роботи з ними використовувати евристичну бесіду. Адже її форма у вигляді – запитання і відповідь – націлена на формування в учнів не лише мотиваційної активності до бесіди, але й вміння використовувати набуті знання для певного результату – формування зв'язного висловлювання.

Евристична бесіда націлена не на односкладову відповідь учня, а на вміння його вільно висловлювати свої думки, використовуючи мовні штами, вирази і фрази з почутого раніше мовлення, здатності відповідати не лише повними реченнями, а ще дбати про їх логічну побудову та правильну структуру [4].

Учитель-дефектолог має в цьому випадку роботи акцент не лише на мовленнєвий досвід учня з порушеннями інтелектуального розвитку, а й на роботу його з текстом художнього твору. Адже, використовуючи власний досвід, учень матеріалізує власні думки лише за допомогою закодованої смислової інформації, того словникового запасу, що був відомий йому раніше. Так, додатково працюючи над кожним новим художнім твором, учень поповнює власний словниковий запас новими лексемами, встановлює логічну схему викладених у творі подій [5].

Учитель на уроках української мови та літературного читання спеціального закладу загальної середньої освіти має, першочергово, у своїй роботі дбати про добір текстів, які він використовує для розвитку мовлення на уроках. У кожному конкретному випадку слід враховувати не лише тематику уроку, але й вікові здібності учнів, структуру їх порушення. Кожен підібраний наступний художній твір має, вбираючи досвід попереднього, акумулювати усі знання учнів, і виводити їх на дещо інший ступінь розвитку, зокрема, мовленнєвого.

Таким чином, учитель-дефектолог, учитель української мови та літературного читання у спеціальному закладі загальної середньої освіти має сприяти розвитку зв'язного мовлення дітей з порушеннями інтелекту, допомагати розвивати їх як мовні, так і комунікативні здібності, розвивати словниковий запас учнів.

Перспектива дослідження. У розробці комплексу дидактичного матеріалу для розвитку зв'язного мовлення дітей із порушеннями інтелекту Новопраської спеціальної загальноосвітньої школи-інтернат I-II ступенів Олександрійського району Кіровоградської обласної ради.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бондар Н. В. Проблема розвитку зв'язного мовлення розумово відсталих учнів у спеціальній літературі. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія.* 2013. Вип. 23. С. 22–24.
2. Варзацька Л. О., Шевченко Л. М. Методика розвитку зв'язного мовлення молодших школярів: методичні рекомендації. К. : РНМК, 1992. 127 с.
3. Карпенко О. І. Формування мовленнєвої комунікації молодших школярів спеціальної школи-інтернату на уроках розвитку зв'язного мовлення. *Інтеграція науки і практики в умовах модернізації корекційної освіти України* : збірник наукових праць. Херсон : ПП Вишемирський В. С., 2014. С. 108–110.
4. Кравець Н. П. Розвиток мовлення розумово відсталих учнів на уроках читання. *Логопедія.* 2012. № 2. С. 15-19.
5. Логвинова Л. Л. Обучение монологической речи умственно отсталых школьников : автореф. дисс. канд. пед. наук. М., 1983. 22 с.
6. Петрова В. Г. Развитие речи учащихся вспомогательной школы. М. : Педагогика, 1977. 168 с.

Опанасенко Тетяна Миколаївна

Вчитель початкових класів

комунального закладу «Прилуцька спеціальна школа»

СПІВПРАЦЯ ВЧИТЕЛІВ З БАТЬКАМИ ДІТЕЙ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУ В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

У статті здійснено аналіз робіт науковців із зазначеної проблеми. Підкреслено важливість співпраці вчителів спеціального закладу середньої освіти з батьками дітей із порушеннями інтелектуального розвитку. Наголошено на тому, що сім'я відіграє важливе значення в становленні особистості дитини, засвоєнні необхідних норм поведінки, способів мислення, мовлення тощо. Зазначено, що в умовах Нової української школи для підвищення ефективності роботи з дітьми зазначеної категорії, їх адаптації до школи важливим є факт тісної співпраці з батьками.

Ключові слова: Нова українська школа, співпраця з батьками, спеціальний заклад середньої освіти.